

KONSPIRÁCIÓ VAGY PROVOKÁCIÓ?

A TRIANONI HATÁRHÚZÁSRÓL TOMSICH KÁLMÁNNAK
A KORMÁNYBIZTOSHOZ ÍRT LEVELE NYOMÁN
(1921. AUGUSZTUS 26.)

■ Horváth Sándor

Az érdekes tartalmú levél, amelyet a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára őriz, egy rendkívül bizonytalan időszakban – a trianoni békediktátum aláírása után több mint egy évvel – íródott, az Ausztriának ítélt magyarországi területek elcsatolásának előestéjén. Szó szerinti – betűhíven leírt – tartalma a következő:

„Nagyméltóságú Kormánybiztos Ur!
Mély tisztelettel alulírott több hazafias nyugatmagyarországi lakos nevében fordulunk Nagyméltóságodhoz, hogy szűkebb hazánk jelenlegi válságos idejében egy tervet terjesszünk Nagyméltóságod kegyes színe elé s amennyiben elfogadható volna, kérnők Nagyméltóságod által való keresztül vitelét.

A gyászos és igazságtalan trianoni béke életbe léptével aggódva várjuk sorsunkat, bár reményünk még nem hagyott el bennünket, hogy továbbra is hű fiai maradhassunk édes hazánknak.

Magyarországhoz hű honfitársaink között lappangva többféle verzió kering, hogy mily módon tudnók az ántánt erőszakosságát megakadályozni. Fegyveres ellenállás az átadásakor stb. Hosszabb gondolkodás után arra a következtetésre jutottunk, hogy ezen

esetben esetleg Jugosláv vagy Cseh csapatok megszállásának lennének kitéve, ami csak a vidék lakosságát sujtana, s szegény hazánknak esetleg még súlyosabb bonyodalmakat okozni.

Nyugatmagyarország leghűségesebb és leghazafiasabb lakószociálisai kétségkívül az itteni horvátok. Ezek több okból nézik ellenséges szemmel az esetleges elcsatolást. Félnék a bécsi szociálisták terrorjától és féltik 400 éven át megörzött anyanyelvüket az osztrákoktól, holott a magyar kormány a legújabb időben is kimutatta jóindulatát és szeretetét irántunk, mert Kultur Egyesületünk működését megengedte s annak alapszabályait már valószínű jóvá is hagyta.

Ellenállásunkat mi ezen hazafias horvátokra építjük. Van körülbelül 70 nagy horvát község, hol a lakosság legnagyobb része osztrák ellenes. Ezeket kérnők megszervezni.

Tervem a következő volna. Miután a horvát papság kivétel nélkül hű hazafi, s szervezők ezekhez fordulnának s feltűnés nélkül a Magyarországhoz hű lakosokat összegyűjtve megeskethnék, hogy mindarról amit a gyűlésen hallanak soha senkinek semmit tudomására nem adnak, sőt a gyűlekezés helyéről ki lépve még egymásközt sem tárgyalnak a dolgokról; a kiküldött az esküt letett polgárok között ismertetné az alább említendő ellenállást.

A megbízható és esküt tett egyének lajstroma összeállíthatnák s az illető község plébánosa és a kiküldött által láttamozott másodpéldánnyal a legmegbízhatóbb egyének közül 2–3 Sopron, Szombathely avagy Kőszeg s más alkalmas helyről a Hadosztály parancsnokság parancsára megfelelően felfegyvereztetne.

Ismerve a horvátság bigott vallásosságát, esküjét sohse szegné meg s az egész ellenállásról soha senki nem tudna meg semmit, sem pedig a vezetőket nem árulnák el.

Az ellenállást illetve lázadást, ha tényleg elcsatolnának bennünket, az elcsatolás utókövető 1–2 esetleg 3 hónapra gondolnók megkezdeni. Még pedig, nem formális harc, felkelés, hanem az ide betóduló csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség Sopronba esetleg bejövő helyőrséget előre meghatározott időpontban lefegyverezni s közülrük az Ausztria-i illetőségüket az esetleg betolakodó hivatalnokokkal együtt bántalmazás nélkül a mostani határig ki kisérni s felszólítani, hogy ide többé lábát be ne merje tenni. Az esetleges bécsi emigransokat pedig ha ide mernének jönni, letartóztatni s legrövidebb idő alatt a magyar hatóságoknak átadni.

Tekintve, hogy a horvát községek egyes nagyobb helyek körül fekszenek s tudva az osztrák őrségek gyávaságát a terv keresztül vitele majdnem biztos. A magyar hatóságok részvételének még a látszata sem állhat fenn. Ami a lakosság fegyver tartását illeti ép oly jogos lenne, mint az ausztriai gyári munkásoké. Tekintve, hogy ez már az elcsatolás utánra van tervezve az előkészületek még most is feltűnés nélkül keresztül vihetők.

A fentieket Nagyméltóság becses megítélésére bizva s amennyiben elfogadható, annak keresztül vitelét kérve maradok, Sopronudvard 1921 augusztus 26-án
legalázatosabb tisztelettel

Tomsich Kálmán tanító
volt t. hadnagy.”¹

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára IV. 402. b-h/23. dob. Nyugatmagyarországi Kormánybiztos iratai. Általános iratok. Jelzet nélküli vegyes iratok, 1919–1921.

Tomsich Kálmán

(volksgruppen.orf.at/hrvati/stories/3102174/)

Annak nyomát nem találtuk, hogy lefelére bármilyen választ kapott volna a világháborút megjárt tanító. Aki azonban közelebről ismeri a trianoni határhúzással kapcsolatos fejleményeket és az azt követő eseményeket, az rácsodálkozik az iratra. Ebben ugyanis Tomsich Kálmán konspirációra szólítja fel – közvetetten – a magyar kormányt. Arra, hogy ha az osztrákok átvennék a háború után nekik ítélt területet, akkor ott fegyveres ellenállást szervezne a többségében horvátok lakta településeken. Mert Tomsich Kálmán egyike volt az itt élő számos horvátnak, akik már több mint fél évszázada magukat grádistyei horvátoknak nevezik. Az érem másik oldalán ugyanakkor az látható, hogy ott találhatjuk Tomsichot az első burgenlandi parlamentben, mint a szociáldemokrata párt képviselőjét. De az osztrákok iránti lojalitására utal az is, hogy már ezt megelőzően, 1922. január 10-től a tartományi tanfelügyelőség alkalmazottja lett. Pálfordulás történt? Vagy esetleg csupán provokáció lehetett részéről ez a magyar érzelmű elkötelezettséget sugalló levél? – A válasz keresésénél közelebről meg kell ismernünk Tomsich Kálmánt.

1886. október 12-én született Csém-ben (ma: Schandorf, Ausztria; horvátul: Čemba), a fülesli (ma: Nikitsch, Ausztria;

horvátul: Filež) születésű Tomsich Antal tanító első életben maradt gyermekeként. Az elsőszülött, Antal egy hónapos korában elhunyt, Kálmánt követték húgai, Irma, Vilma, Margit, Lujza és Julianna, akik közül Irma halt meg korán, 1918-ban. A helyi népiskola után győri gimnázium és két év győri tanítóképző iskola következett, majd tanulmányait 1905-ben a felsőlövői (ma: Oberschützen, Ausztria) tanítóképzőben fejezte be kiváló minősítéssel.²

Egy évet Borisfalván (ma: Kleinwarasdorf, Ausztria; horvátul: Mali Borrištof) tanított, majd Sopronudvardon (ma: Großmutschen, Ausztria; horvátul: Mučindrof) folytatta; innen egy évre a nagynardai iskolába ment – ahová bizonyára a szomszédos csémi tanító tanítónak lett fiaként csábították el –, de azután visszatért ide, Sopronudvardra.³

1915. január 16-tól 1918. november 25-ig katonai szolgálatot teljesített az első világháborúban; főhadnagyként szerelt le. Egy 1916 elején közölt kimutatás szerint bronz éremmel jutalmaz-

² Karall, Ivan: Učiteljska obitelj Tomšić. In: Gradišće kalendar. Ljetopis gradišćanskih hrvatov za obično ljeto. Željezno, 1986. 88–90. p.

³ Tobler, Felix: Koloman Tomšić (1886–1944). In: Gradišće kalendar. Ljetopis gradišćanskih Hrvatov za obično ljeto. Željezno, 1986. (továbbiakban: Tobler, 1986.) 80–81. p.

Großmutschen-i fénykép

(www.best-of-burgenland.com/old_grossmutschen.htm)

ták érdemeit, amelyeket a soproni 18-as honvédek között mutatott fel.⁴ 1917-ben hadnagyként legfelső dicsérő elismerésben is részesült.⁵

A szociáldemokrata politikai beállítottságú Tomsichot a proletárdiktatúra tanítóként már Sopronudvardon találta. Életútja bemutatásakor Felix Tobler úgy fogalmazott, hogy a nagyobb bajok elkerülése érdekében a helyi kommunista mozgalom élére állt. Így a saját és a helyi lakosok biztonságát megőrizhette.⁶ Ennek következtében 1919. november 12-től december 18-ig letartóztatták és azzal vádolták meg, hogy Ausztria melletti titkos gyűléseket és titkos fegyverraktárakat szervezett. Sopronban töltötte a vizsgálati fogságot, majd bizonyítékok híján elengedték. Gyanús elemként 1920-ban rendőri felügyelet alatt állt. Tobler állítása szerint Tomsichnak köszönhető, hogy a sopronudvardiak többször is elutasították a Magyarország melletti hűségnyilatkozat letételét és nem fogadták el azt a soproni városi határozatot, hogy az egész elcsatolandó területről legyen népszavazás.⁷

Tomsich egy nappal később ért haza a világháborúból, minthogy a – csak két napig fennálló – Hiénc Köztársaság (Republik Heinzenland) megszűnt.⁸ Tehát egyszerűen a területi viták, követelések sűrűjében találta magát. Még nem ismert, hogy az Ausztriához (Stájeror-

⁴ A mi hőseink. = Soproni Napló, 1916. jan. 4. 2. p.

⁵ Legfelsőbb elhatározások. = Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára. Személyes Úgyek, 1917. 129. sz. 2466. p.

⁶ Tobler, 1986. 81. p.

⁷ Tobler, 1986. 82. p.

⁸ A Hiénc Köztársaságról és a korszakról: Murber Ibolya: A burgenlandi impériumváltás, 1918–1924. Kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. = Múltunk, 2019. 2. sz. 192–193. p.

szághoz) való fegyveres csatlakozás céljából juttatott osztrák fegyverek voltak-e az alsópulyaiaknál (ma: Unterpullendorf, Ausztria), vagy az úgynevezett „zöld káderek” fegyverei lehettek, amelyek miatt a magyar csendőrök behatoltak a falubeliek házaiba, míg a nép a templomban tartózkodott. De annyi bizonyos, hogy az esetet – a sopronudvardiak jogtalan meghurcolásával egyetemben – Tomsich írta meg a Soproni Naplóba. Idézzük fel Tomsich 1919. februári sorait! A „Lázadás Sopronudvardon” címmel megjelent írás a következő módon tudósít a történetekről:

„A „Sopronvármegye” február 14-iki száma „Lázadás Sopronudvardon” cím alatt rémhírt közölt e békés faluról s az illető tudósító téves jelentése révén 1200 korona körüli költség hárult a falu lakósaira. A cáfolat hivatalos részről meg fog jelenni, mely az egész esetet hűen előadja. Ellenben rémes a hivatalos közegek: a felsópulyai nemzetőrség és ker. csendőrség eljárása.

Február hó 16-án 120 ember 3 tiszt vezetésével reggel megjelent Alsópulyán a katonai fegyverek elkobzására. Ez nagyon helyénvaló s üdvös volt, mert bizony sok volt a lövöldözés és bármily elővigyázattal bánjék valaki a fegyverrel, mégis történik szerencsétlenség. Ezt csak dicsérni lehet, de nem a nemzetőrség eljárását. A falu népe misére gyülekezik s kevés háznál van ember otthon, de ez a felsópulyai nemzetőröket s a csendőr urakat nem zavarja meg munkájuk közben. Ahol senki sincs odahaza, ott egyesek közülük házkutatás végett belökik [az] ajtót s mivel, dacára annak, hogy a statáriumot kidobolták, lassan halad a fegyverbeszolgáltatás – működtetik némelyek a puskatust s a botot is; sőt Gregorics főtanítót, mert tiltakozni próbált a botozás ellen, néhány nemzetőr lefogta s az iskolában megbotozta s szuronyal megsebesítette.

Uraim! Hol vagyunk? Mi magyarok rémhíreket irunk az oláhok és szerbek kegyetlenkedéséről s nemzetőreink a horvát falut s annak 43 éves tanítóját végig botozzák, a békés lakosok házait feltörnek, statáriumot hirdetnek. Miért? Ki hatalmazta fel a parancsnokot erre s a csendőrséget, nemzetőrséget? Tesz-e valamit a megyei nemzeti tanács e hibák orvoslására? A megye horvátsága minden ezredben mint legjobb katona állta meg helyét, sőt most is hűen kitart az országgal, nem kívánczott se cseh, se jugoszláv karok közé s ezért ily bánásmódban részesítik?

Ha ezt a jugoszlávok kissé felöntve kézhez kapnák, nem-e formálnának jogot horvát testvéreik védelmének ürügye alatt e vidék megszállására? Nézetem szerint nem olyan nagy bűn, hogy ha egy-két katonánál fegyver volt, – hiszen senki tőlük el nem kérte a fegyvereket – hogy ezért statárium és botozás járna.

Tomsich Kálmán,
leszerelt népf. főhadnagy.⁹

Pedig annyiban érthető volt a magyar hatóságok szigorú fellépése, hogy valóban napirenden voltak az Ausztria-párti fegyveres szervezkedések és az ezekhez nem, vagy csak esetlegesen kapcsolódó „zöld káderek” akciói. 1918-ban „több helyen ún. „zöld káderek” (akiket olykor „zöld gárdáknak” vagy „zöld brigádoknak” neveztek) alakultak a hadseregből dezertált katonaszökevények, valamint a radikalizálódott helyi parasztok részvételével. Ezek az alakulatok az erdős-hegyes területeken erősségeket hoztak létre és erőszakosan ellenszegültek a háborús célok érdekében való újbóli besorozásuknak, valamint fegyveres támadásokat intéztek a civil és katonai hatóságok ellen – fogalmazott tanulmányában Jakub Beneš, majd így folytatta: – „Meglepő módon, a cselekvési környezetükben élő vidéki

⁹ Tomsich Kálmán: Lázadás Sopronudvardon. = Soproni Napló, 1919. febr. 20. 3. p.

átlagemberek gyakran felszabadítóikat látták ezekben a csapatokban.”¹⁰

Itt Tomsich merész módon – ugyan csak burkoltan –, de nyilvánosan megfenyegette a magyar kormányt, hogy a szláv korridorhoz munícióval szolgálhatna az ilyen esetekkel.

Amikor Prónay Pál (1874–1946) felkelő magyar szabadcsapatai 1921 augusztusában akcióba lendültek az Ausztriához való elcsatolás ellen, Tomsich Ausztriába akart menekülni, de 1921. szeptember 12-én Lánzsérnél (ma: Landsee, Ausztria) feltartóztatták. „Erős nyomással rávették, hogy a gerillákhoz csatlakozzon” – írta Tobler.¹¹ De azzal a hazugsággal, hogy a felesége súlyosan megbetegedett Sopronudvardon, engedélyt kapott rövid eltávozásra. Ezt arra használta fel, hogy Sopronudvardról előbb Győrbe, majd Budapestre utazzon és menedékhelyet kapott. Az előtte átélt tapasztalatait egy angol tiszt jelenlétében jegyzőkönyvbe mondta. Pomper József zenész nevére kapott útlevelet az osztrák követésén, amivel hajón kiutazott Bécsbe.¹² A továbbiakban az Ausztria melletti kampány tevékeny részese volt, amíg a végleges határhúzással kapcsolatos döntés meg nem született. Itt azonban nem szabadhatunk ennyire előre az időben, mivel a fent bemutatott levéltári dokumentum átrajzolja Tomsich 1921 augusztusáig követhető életútját. A fegyveres ellenállás szervezéséről a kormánybiztosnak küldött javaslata ugyanis nehezen megválaszolható kérdéseket támaszt. Mert nincs nyoma annak, hogy Tomsich az elszállítani kívánt terület Magyarországnál

maradását támogatta volna. Más forrásokból ilyen értelmű megnyilatkozásai nem ismeretesek, ilyen irányú nyilvános mozgalmakhoz, sőt, a horvátok kulturális fennmaradásáért, felemelkedéséért szerveződő csoportokhoz, programokhoz sem társult. 1921. április 28-án hosszas előkészületek után megalakult a Horvát Kulturális Egyesület, amit így indokoltak meg az alapítók: „A fennmaradás iránt érzett felelősség. A jövőnk érdekében hozzunk áldozatot az eszünkkel, értelmünkkel, időnkkel, pénzünkkel és jó szándékkal! Ebben az ügyben tegyünk félre mindent, ami elválaszt; keressük, ami összeköt!” Az alakuló ülésen alapvetően csak papok és tanítók vettek részt.¹³

Lehetséges, hogy mégis a magyarok ügyét támogatta, a levél pedig a konspiráció része volt? Vagy inkább provokációnak szánta? – Az eddigi ismereteink alapján megnyugtató választ nem adhatunk.

Annyi bizonyos, hogy amint átért Ausztriába, nyilvánosan vállalta az elcsatolás kampányában való részvételt, holott e levél megírásától még egy hónap sem telt el. Tevékeny szerepet vállalt a népszavazás elleni agitációban az Ödenburger Heimatdienstben (ÖHD): itt a horvát csoportot Vukovics Józsefhez csatlakozva Jurassovich Mátyással, Csukovits János lazarita misszionáriussal, Bedenik Tamás tanítóval együtt alkotta. „A szekció feladatai közé tartozott az ÖHD által kiadott röplapok horvátra fordítása, és horvát nyelvűek írása. Emellett egy horvát nyelvű hetilapot is kiadtak, melynek első száma 1921. november 26-án jelent meg.

¹⁰ Beneš, Jakub S.: A „zöld káderek” és Ausztria–Magyarország összeomlása 1918-ban. In: Pontes. A PTE BTK Történettudományi Intézetének évkönyve, 3. Szerk. Barabás Gábor [et al.]. Pécs, 2020. 13–14. p.

¹¹ Tobler, 1986. 83. p.

¹² Tobler, 1986. 83–84. p.

¹³ Kolnhofer Vince: A gradistyei horvátok és a magyar-osztrák határkijelölés. Doktori disszertáció (PhD). Pécs, 2008. (továbbiakban: Kolnhofer, 2008.) 80. p. – Az idézett rész horvátul: Naše Novine, 1921. máj. 14. 1. p.

A Csizmazia Ferenc által szerkesztett újságnak beszédes neve volt: Novi Glasi – Új Hangok. A lapban Sopron és környéke átcsatolása mellett cikkeztek és élesen támadták a magyarpártiakat, többek között Mersich Márton plébánost és Pinezich Istvánt.”¹⁴

Tomsich előbb rövid időre csatlakozott az 1922 végén megalapított horvát újság, a Hrvatske Novine köré szerveződő horvát értelmiségiekhez, akiket azonban hamarosan elhagyott, mert nem azonosult a keresztény-szocialista eszmével; ehelyett 1923-ban megalapította a Naš Glas című horvát újságot, amely a Burgenländischen Freiheit című szociáldemokrata újság horvát megfelelője lett.

Burgenland megalakításakor már a szociáldemokrata párt oszlopos horvát tagja volt. Nyilvános politizálása csúcspanak bizonyára a parlamenti képviselőségét tekintette.

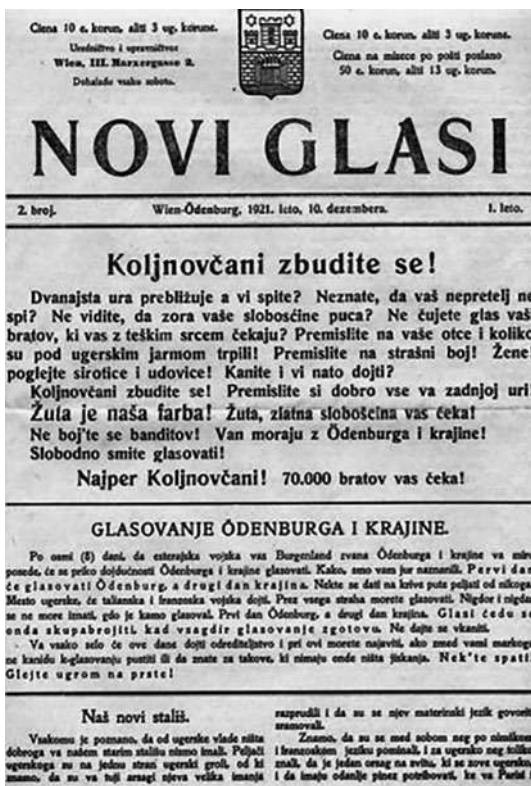
1923. november 13-tól 1934. február 12-ig a szociáldemokraták képviselője volt a burgenlandi tartományi parlamentben. 1930-tól ő vezette a Köztársasági Véderőt.¹⁵ A Republika-

¹⁴ Kolnhofner, 2008. 87. p.

¹⁵ Szorger, Dieter: Der Republikanische Schutzbund. In: Schattendorf 1927. Demokratie am

Köztársasági Véderő, az osztrák munkásörsg demonstrationja 1925-ben Kismartonban (Burgenländisches Landesmuseum)

A Novi Gasi – Új Hangok címlapja (Sopron a kultúra és az együttműködés városa. Szerk. Payrits Ferenc. Sopron, 2008. 75. p.)

nischer Schutzbund (Köztársasági Véderő) 1923-ban alakult meg: a szociáldemokrata párt paramilitáris szervezeteként.¹⁶ Parlamenti mandátuma a párt betiltásával ért véget.

Tomsich Kálmán a jelek szerint egy olyan ember volt, aki a politika terén nem találta a maga helyét. Ideológiai bizonytalanság miatt? Vagy szándékosan beépült a másik oldal soraiba, hogy zavart keltsen, netán provokáljon? – Mai tudásunkkal nem adhatunk megnyugtató választ.

Wendepunkt. Konsens und Konflikt. Begleitband zur Ausstellung. Eisenstadt, 2007. 21. p. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland; 119.)

¹⁶ Murber Ibolya: A felvilésléstől a stagnálásig. A Heimwehrek magyar és olasz kapcsolatai, 1927–1929. = Külügyi Szemle, 2010. 2. sz. 111. p.